

Titel: Den Grønlandske Professors og virkelig constitueret Ober-Land-Rabbiners Astronomiske, Metaphysiske, Moralske, Politiske og Oeconomiske velgrunede Betragtninger over Maanen. Oversat af det Grønlandske i det Danske Sprog ved Peer Gronlandsfahrer.

Citation: "Den Grønlandske Professors og virkelig constitueret Ober-Land-Rabbiners Astronomiske, Metaphysiske, Moralske, Politiske og Oeconomiske velgrunede Betragtninger over Maanen. Oversat af det Grønlandske i det Danske Sprog ved Peer Gronlandsfahrer.", i *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 15, ?, 1771*, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_015-shoot-workid1_015_021.pdf (tilgået 29. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 15

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Den Grønlandske Professors og virkelig constitueret Ober-Land-Rabbiners Astronomiske, Metaphysiske, Moralske, Politiske og Oeconomiske

velgrundede

Betragtninger

over

Maanen.

Oversat af det Grønlandske i det Danske Sprog ved Peer Gronlandsfahrer.

Kjøbenhavn 1771.

2

Over Maanen have været og ere endnu mangfoldige forskellige Beskrivelser. Hos nogle Folke-Skaber har det været Solens Dronning, og Solen igien Gudernes Øverste. Derfor er Maanen i alle Sprog af Hun-Slaget (Gen. Fæm.) og Solen af Han-Slaget (Gen. Masc) undtagen i det Tydske, hvilket saavel heri, som i mangfoldige andre Ting, er der modsatte af alle andre Sprog, besynderlig i Henseende til Ordenes Sammensætning efter Tankernes Følger. Mine Landsmænds egentlige Troe om Maanen i alle Henseender er mig uvitterlig, saasom de, angaaende saadanne Ting, formedelst Mangel paa Metaphysiske Begreber og Udtryk, aldrig forklare sig tydelig nok. Saa meget veed jeg dog, at mine Landsmænd troe, at Maanen haver en evig Proces med Hvalfiskene; hvorføre, saa tit den ikke lader sig tilsyne paa Himmelen, mene de, at en eller anden Hvalfisk har sluget den. Nogle Nationer har holdt Maanen for e lidet Lys paa Himmelen, af Størrelse ong-

3

fær som en Lyse-Plade i en Urtebod; andre, at der er en Kaal-Tyv, som til Straf er omdannet til dette Corper; og andre igien, at det er en grøn Ost. Derfor siger man om meger kloge Folk: Man kan bilde dem ind, at Maanen er gjort af en grøn Ost. — Da Maanen er saa langt borte fra os, hvad Under, ar man da, den angaaende, kan bilde Folk ind, hvad man vil? Naar man kan fordreye for dem de Gienstande, som svæve lige for Øyet, og som falde under Følelsen; naar man kan faae dem til at troe det, som aabenbare strider imod al menneskelig Fornuft og Forstand?— Naar man kan bilde Folk ind, at Guddommen er partisk, eller at der er ingen til, eller at den er ligegyldig angaaende sit Skabte; Naar man kan faae Folk til at troe, at der er Steene, Metal, Titler, og ikke Dyd, som giver et Menneske sin sande Ære og Værdighed; Naar man kan bringe Folk i den Tanke, at blodsuede Kneebæ er Vittighed; at Stik-Penges Modtagelse er Oeconomie; at Tyrannie er Veyen til den sande Høygagtelse; og at lykkelige Laster er en fiin og dybsindig Politik, hvad Under da, at man kan overtale dem, at Maanen er af grøn Ost. — Nu troer man, at Maanen er en Klode eller mørk Kugle, som vores egen Jordklode, hvilke begge tillige med de øvrige Planeter oplyses og leve ved Solens Ild og Varme. Da man

4

nu kan tage fat paa denne Menings Rimelighed, hvad er da mere urimeligt, end at de ferreste Mennesker antage den? Men det pleyer saaledes stedse at gage til i Verden. Den enfoldige Sandhed bliver beleet, foragret, forhadet, straffet. De allerduummeste Løgne høres med største Lyst og Biefaid, og Øret kildres derved; ja Hiertet i os hopper ret af Glæde. De elskes, belønnes, tilbedes. Endog i den almindelige daglige

Omgang seer man, at Sandhed er forhadet, at Løgneren derimod, Smiger-Broderen eller Flatteuren bliver elsket; endog saa høyt, at han ved sit Flatterie allene kan fortiene mange prægtige Maaltider, og ofte derved gjøre sin heele timelige Velfærd. Besynderlig er det ved Hofferne, at Løgn (eller nyemodens talt) Flatterie holder sit altformuende Septer, og hvorfra Sandhed er jaget i en evig Landflygtighed. Derfor siger Poeten:

Exeat ex aula, qui volet esse pius. & c.

Den, som har Dyden kier, fra Hofferne

maa gaae;

Thi Hoffets Væsen kan med Dyden ey

bestaae.

Dog bør man haabe, at Hofferne nu omstunder (jeg mener de Europæiske) i Betragtning af det høye Morale, som nu overalt lyser i Europa, i sit fulde Middags Skin, kan forene Hof-Væsenet og Dyden, Sandhed og Monar-

5

kens Naade. — I det mindste veed jeg, at vores Beherskere er Dydens, Friheds og Sandheds Ven. Han befaler endog offentlig, at man skal tale og skrive Sandheder med Frimodighed.

O store Christian! lev da med Held og Fryd,

Høst Frugter mange Aar udaf din Konge-Dyd!

Monarkernes Model, vor Skytte-Gud i

Norden,

Hør, hvor dit ædle Navn tilbedes paa al

Jorden.

Maanen er af alle Planeter nærmest vores Jordkugle, og dog mindre end denne. De Lærde med de bevæbnede Øyne have for lang Tid siden seet i Maanen Floder og Bierge, Lynild og Torden. Man har Landkort over Maanen, mere nøyagtige end vores. Vi kan engang komme til at reyse til Maanen, ligesom man nu paa vores Klode reyser fra et Land til et andet. Der ere fornuftige Skabninger i Maanen. Man veed, hvor store de ere; men for Resten veed man ikke saa accurat, hvorledes de see ud, om Øyet er midt i Panden, som forhen paa Poliphem, eller om de sidde, som paa os. De Lysthavende ville herom adressere sig til den tørre Hugenius, og til hans behagelige Plagiær Fontenelle. Maanen er i sig selv meget foranderlig. Dens

6

Af- og Tiltagelse sees af alle. Altsaa er det ikke forunderligt, at der om et saadan foranderligt Væsen ere saa mange foranderlige Domme. — Maanen er en Gubinde, en Lyse-Pros, en Kaaltyv, en grøn Ost, og endelig en Verden som vores. — Men ere der ikke ligesaa stridige Domme over alle Ting Naturen, ja endog over Naturens Herre selv? Asien paastaaer, at han er Europæ uforsonlige Fiende, og at alle dens Indbyggere (de maa gjøre, hvad de vil) skal til evig Tid brændes i Helvedes Luer. Epicur holder for, at Guddommen har hverken Salighed eller Fordømmelse for Dyder og Lyder; at Gud med fuldkommen Ligegyldighed anseer alle menneskelige Gierninger, og at han som en Deserteur har løbet bort fra hele Skabningen, saasnart han fik Atomerne hiulpet til Rette. Spinoso negtede al Guddom, og nogle sige det samme om nysbemeldte Epicur. Nogle gjorde ham aandelig, andre legemlig. Og er der ikke meget længe siden, at R. troede, det var en gammel ærværdig Mand med et langt Skiæg. — Disse og mange flere stridige Domme fældes om Naturens Herre. Hvad Under, at det gaaer Naturen og Menneskene ligeledes! — For de fleste er hele Naturen kuns den Jord, vi betræde, og ikke engang den i al sin Omfang; oven over Skyerne og Luft-Dunsterne er noget, som de kalde

7

Himmel; her har de indsluttet Gud med alle de Salige. Solen er for dem som et af de store Altar-Lys, og Maanen som et Skillings-Lys, man kjober hos Spekhøkerne; de andre Stjerner holde de for noget smaat Dukke-Tøy, som vor Herre har naglet fast til Himmelen for at forlyste deres Øyne, og tiene dem til en Promenade. De selv, nemlig Menneskene, er Naturens Alt og Alt, og de andre levende Dyr paa Jorden kuns Offere for deres Graadighed og Tyrannie. — Men hvad Under, at det stolte Menneske kan troe, at de umælende Dyr ere hans Ofre, naar han kan troe, at alle hans Inserieurer ere hans Slagte-Nød? Monarkerne

har alt for ofte troet, at de havde Rettighed til at lade slagte Millioner, allene for at fornøye noget, som de kalde Ambition. Premier-Ministerne har alt for længe holdt for, at det var deres Skyldighed at opdygne Guld-Skatte paa Folkets Ødeleggelse; Magistraten, at den var indsat, for at udsue Borgerne; Geistligheden, at deres Embede bestod i at forkættre, gjøre Oprør i Staterne, og lede Folket til Baalet; Krigs-Officererne, at en stor og væsentlig Deel af deres Point d' honneur bestod i at prygle og tampe; Rectorerne, at en retskaffen Skoole-Mand skulde kiedes og vurderes eforer de meest forpryggede Discipler; Advocaterne, ar deres Ære bestod i at forlænge Sa-

8

gerne, indtil begge Parterne i Bund og Grund bleve ødelagte. — Almagten være lovet! Det store Lys, som nu allevegne er antændt i Europa, synes at have indbragt Fromhed, Menneskelighed, Billighed og Retfærdighed i alle Stænder; i det mindste i dem, hvor en god Opdragelse er almindelig — Og skulde der endnu i Norden gaee sukkepressende Uretfærdigheder i Svang, som maaskee allerhelst skulde findes blandt de Subalterne i hver

Stand, da har den i Christian en mægtig Kiempe, som snart skal sønderknuse disse Uhyrer. Af hans Viisdom, af hans Godhed, som af hans Godhed,

af hans Mandighed kan man haabe at De Gyldne Tider skal inksaliggjøre Norden, At der Retfærdighed med Kierlighed skal boe At al Slags Tyrannie ved Christians Ild og Torden

Fortæres, give Plads for Frihed, Held og Roe.

Saa lev, vor Fyrste! da, lev mange Aar og

Dage,

Tag til Minute-Viis i sand Lyksalighed! Dit folk skal Strømme Fryd, og største Glæde smage,

Saa længe Du blandt dem paa Jorden haver Sted.

9

Men hvor mange stridige Domme fælde ikke Nationer over Nationer, og enkelte Mennesker over enkelte Mennesker? Italienerne og Spanier kalde Fransmændene for Fusentaster, og disse elskværdige Fusentaster ansee Spanioler for Snegle, og Italienerne for Ræve. Engelsmanden beklager de Danskes Middelvey i alle Ting; Tydsken forundrer sig over deres Træghed og Magelighed i alle Ting. De Danske derimod laste de Engelske Yderligheder, og haanligen bespottede Tydsklands Pralerie, Ophævelser og stive Væsen.

Midt paa Theatret løbe en Truppe Cananiter som belee og belees af det hele menneskelige Kiøn. Tyrken anseer dem allesammen med den allerøverste Foragt, og forundre sig hvert Øyeblik, at Mahomet ikke udvirker et pludseligt Jordskielv, hvorved hele Christendommen maa fare lukt ned i Helvede. Imens Tyrken saaledes hovmoder sig, kan Vartovianerne ikke faae i deres gamle Hoveder, at Gud vil spare en eneste Tyrk Livet: De synes alt at see, hvorledes Fanden slæber af med en Tyrk efter en anden, og de bande Fanden saa smaar, dog med devote Miner, fordi han ikke paa engang river hele Tyrkiet løs, og slæber det paa Ryggen ned i Afgrunden, ligesom Brændetyvene, naar de løbe bort med afrykkede Stakit-Verk og Vindues-Skodder. Der ældgamle China, som ikke

10

er meget for at fordømme Folk, troer imidlertid, at alle Nationer ere Bester imod dem at regne; og at Europæerne, deres egne Skolemestere i mange Ting, ere kuns Halv-Mennesker mod dem at ligne. — Kort sagt: de ansee kuns sig selv allene for rigtige Mennesker, Europæerne for Aber af en god Art, og Resten af det menneskelige Kiøn for Muldvarpe. Saaledes dadler og foragter der ene Folkeskab der andet: De Danske ville være mere fornuftige, mere skiønsomme. Det synes, som om de ville forene deres Skiønsomhed med Fransmandens vittighed. Det synes, ar de snart ville efterfølge Englands Patriotisme, Tydsklands Vindskibelighed, det ældre Hollands Tarvelighed, Italiens Dybsindighed og Chinesernes Tolerance. Jeg veed nok, at de Danske i forrige Tider vare mere for at efterabe de fremmede Nationers Feyl, end at følge deres Dyder; Men under syvende Christian skal Scenen forandre sig. Hans Viisdom skal føre den Danske Imitations Lyst paa den rette Vey; saa at de skal søge de Fremmedes Dyder, og flye deres Feyl: En stor Monark kan føre sit Folk, hvor han vil.

Regis ad exempum totus componitur orbis: ☩:

Som Fyrsten er, saa vil hans Folk og

gjerne være,

Hans Levnet er den Bog, hvorefter de vil

lære.

11

Imens at Naboe-Nationerne laste hinanden, roeses de ofte af langt bortliggende. Det ældre Spanien har anseet Fransmændene for lutter Spirivipper paa en Tid, da hele Europa tilbad deres Fortienester, saavel de virkelige som de indbildte (leur merite réel & apparent) — Saaledes renses og lastes og enkelte paa engang, efter dette gamle:

Culpatur ab his, Landatur ab illis ∴

En roeser meget A, og ham høyhieret kalder, En anden siger, at hans Hovmod bitter falder, En siger, at hos A er stor Forsigtighed, En anden, at hos ham kuns Falskhed haver Sted.

En priser meget A for Guds frygts høye

Gaver,

En anden raaber strax: Han Hykle-Kneeb

kuns haver,

Sig nu, hvem er da A, hvad er hans

Character:

— Jeg af Fortællingen, min Kires

der ey seer.

— Ja, min kiere Ven! saaledes som det gaaer A, saaledes gaaer det mangfoldige andre Mennesker. Cajus er en Engel paa det ene Hjørne, og afmales som en levendes Dievel paa det andet Hjørne af en og den samme Gade, som er kun nogle faa Favne lang. Derfor gid F** troe Sludder. Vil du dømmе om et Menneske, saa gjør det al-

12

drig, førend du selv har spiist en Skieppe Salt med ham. Døm saa siden, om du ogsaa NB. har Forstand dertil. — Men at komme tilbage igien til Maanen: Skulde der da vel være fornuftige Skabninger? Ja; hvorfor ikke, jeg seer allerstørste Rimelighed deri. Hvorfor skulde vores Jordklode have fornuftige Skabninger til dens Beherskere, og Væsener, som kunde tilbede Skaberen, og Maanen, som i alle Ting ligner vores Klode (undtagen at den er mindre) være blottet og nøgen for disse Herligheder? Hvorledes skulde Naturens allerviiseste Herre have opreyst saa prægtigt et System, en Soel med saa mange Planer, saa mangfoldige Gange større end vores Jord, og allene paa denne lille ukiendelige Prik af Systemer, sat tænkende Væsener? Hvad vilde man tænke om den Bygmester, som byggede store, vidtløftige Slotte, zirede med tusinde Gemakker, det ene prægtigere end det ander, naar han lod alle disse Pragts Værelser staae øde, unyttige og ubrugbare, paa en eneste lille Afkrog nær, som han, med Udelukkelse af alle de andre prægtige Sahle og Gemakker, allene vilde have brugbar, og til et Opholdssted for sine tænkende og elskede Venner? At bygge 999 store og prægtige Slotte, uden al Raison, og allene for at bygge, og endelig tilsidst at reyse en Fiele-Hytte op til Logis

13

for sine gode Venner, var det ikke artigt nok, og Kiendttegn, saavel paa Bygherrens Viisdom, som Godhed? Vi Mnesker bør vel ikke hovmode os, vi have alt for mange Feyl og Skrøbeligheder dertil, naar vi kuns have Kræfter nok til at see dem. Saa meget tør vi dog sige (thi det see vi) at den hele materielle Verden var intet, naar der ikke vare fornuftige Væsener til, som deraf kunde tage Anledning til at prise, elske og tilbede Skaberen. Maanen var og altsaa en ørkesløs og unyttig Bygning, hvis den ikke indsluttede fornuftige Skabninger, som kunde dømmе saavel om Maanens, som om det øvrige Systemes Majestæt, Herligheder og Orden, og deraf tage Anledning til nærmere og nærmere at forene sig med Skaberen ved Lydighed, Æbødighed, Hengivenhed, og ved en kierlig og brændende Beundring. — Vel an, kiere Venner! Mig synes, at I nu tilstaae, at der ere fornuftige Skabninger i Maanen; men I vil vide, hvorledes de see ud, ja det veed jeg ikke. Maaskee de gaae paa alle fire, som vore Svire- og Sauser-Brødre, Maaskee de gaae paa et Been, som vores phlegmatiske Spradebasser; maner de gaae med Næsen i Veyret, som vore stolte Snuushaner og Luft-Secretairer; maaskee at de har Øyne i Nakken, saa at de med vores dybsindige Philosopher kan see alt, hvad der

14

er bag til; det er at sige: alt hvad der skal skee i Eftertiden; men som af Mangel paa For-Øyne ikke kan see det nærværende, og derfor ofte spille en Abe-Rolle for de nærværende Tider. Maaske de ikke kan see uden Brillen, mærkelige Sindbilleder paa mange af vores Opsynsmænd, Inspecteurer og Ældste. — Ebbe og Flod: have alle ikke hørt tale noget herom? De gamle Philosopher (jeg havde nær sagt: Narre) druknede sig selv af Ærgelse, fordi de kunde ikke begribe Aarsag hertil: Denne Ebbe og Flod (thi nu vide vi alle Aarsag hertil, i der mindste troe vi at vide det) er en Virkning af den kiere Maane. Naar denne trykker Ocean op imod sig, saa kommer Ebbe, og naar den skyder Ocean, sin Kiereste, fra sig igien, saa kommer Flod. Denne Meening er sandsynlig og rimelig, og derfor bør den jo troes. Mon troe, at vore Coquetters Oeconomie heri ligner Maanens Opførsel? Hine, naar de trykke Ocean, alle rige Narre op til sig, foraarsage ogsaa en ynkværdig Ebbe i deres Lommer. Oven paa denne Ebbe forskyde de deres nys tilbeedte Elskere; men drukne i Guld-Floder deres a parte Matadorer, som de have udkaaret sig til deres Forlystelser, og som de virkelig elske; at forstaae, saavidt, som det er mueligt, at en Coquette kan elske virkelig. Speyler Eder da i Maanen, I

15

kiere Huusholdere! gjører Floder hos Eder selv, og Ebbe trindt omkring hos alle Eders Naboer. Værer ikke saa galne som Maanen, at I skyde Floderne fra Jer igien — de gyldne Floder — ney, kiere Børn! vogter over dem, som Dragerne i Historien vogte og bevare Guldet. Med dette Metal kan I udvirke alle Ting. Hører derom Poetens Ord saaledes:

Al Lykke aaben staaer for den, som Guldet eyer, Fornuft, Mod, Viisdom, Dyd mod dette ey opveyer;

Saa søger Gulder først; dernæst en Smule Dyd, Skiønt Dydens Haandverk gier ey mere nogen Fryd.

O cives, cives! qværenda pecunia primum. Post nummos virtus. — — —

Om Forladelse, kiere Børn! en Grønlænder kan feyle, ligesaa vel som et andet Menneske, jeg har mærket dette paa mine Riim. De to første Linier ere gandske galne, i det mindste finde de ingen Sted her i Norden, hvor — Fornuft, Mod, Viisdom, Dyd gier ene Kongens Naade,

Hvor Hyklerie, Metal ey noget har at raade.

Den tredje Linie duer heller ikke meget; thi en Smule Dyd er ingen Dyd, ligesom tt Par Skilling er ingen Rigdom. — Man man begribe, elske og følge Dyden i al dens Omfang, førend man kan kaldes dydig. Jeg

16

siger med Villie: begribe Dyden; thi det er gandske vist, hvad den dobbelt kronede Poet har sagt:

La vertu doit fon être à la reflexion ☺:

Det Eftertanke er, og Viisdoms Kierlighed, Som gjør, vi Dyden faae til vores Øyemeed.

— Den fjerde Linie er meget taabelig; thi det gaaer, hvor det vil, saa er Dyden det høyeste Gode paa Jorden, ligesom der er umueligt, at et Skarn kan være lyksalig efter disse den kronede Antimachiavells Ord:

11 n'y a point dans la nature, qu'un Scelerat puisse être heureux. ☺:

Et Uhyr aldrig kan den sande Glæde have, Thi den var Dydens; men blev aldrig Udyds

Gave.

Saaledes see I, kiere Børn! at en Grønlænder ikke skammer sig ved at tage sine Ord i sig igien, naar han mærker, at han feyler. Gid alle Mennesker, gid de Lærde vare ligeledes sindede! Med dette mit Ønske vil jeg ende denne Afhandling, som er den første og sidste, jeg har skrevet.